

УДК 821.161.2'06-32 Стефаник : 792.2(477) "1941/1957"

ІНСЦЕНІЗАЦІЯ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА “ЗЕМЛЯ” НА УКРАЇНСЬКИХ СЦЕНАХ (1941–1957)

Богдан КОЗАК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра театрознавства та акторської майстерності
бул. Університетська, 1/ 251, 79000 Львів, Україна
тел. 0322 394 197, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

У статті розглянуто постанови інсценізацій новел Василя Стефаника під загальною назвою “Земля” в Україні й діаспорі на професійних та аматорських сценах від 1941 по 1957 рік.

Ключові слова: В. Стефаник, інсценізація новел, вистава “Земля”; режисер, актор В. Блавацький.

Дванадцятого грудня 1933 р. галицький мандрівний театр “Заграва” у Збаражі на Тернопільщині показав прапрем’єрну виставу за новелами Василя Стефаника під назвою “Земля”¹. Режисером-постановником і автором інсценівки виступив відомий у Галичині режисер і актор Володимир Блавацький. Вистава стала знаковою в історії галицького театру не тільки тому, що на довгі роки зв’язала з українською сценою твори Василя Стефаника, який любив театр і навіть писав оригінальну п’єсу, а й з огляду на свою художньо-естетичну форму. Вистава “Земля” не сходила з афіш театру “Заграва” до 1938 р., тобто до моменту його об’єднання з Театром імені Івана Тобілевича у новий мистецький колектив – Театр імені Івана Котляревського.

Темою розвідки є сценічне життя цієї легендарної інсценізації після 1938 р. в Україні та діаспорі аж до 1957 р. – останньої постанови “Землі” на австралійському континенті. Мета дослідження – виявити прізвища учасників кожної з вистав, уточнити дати прем’єр, окреслити їхню художньо-естетичну вартість. Джерелами служили матеріали тогочасної періодики, архіви, спогади, листи. У ході дослідження дано побіжну інформацію про діяльність театрів, які на своїх сценах репрезентували інсценівку “Землі” В. Стефаника.

З вибухом Другої світової війни, після відходу радянських військ зі Львова на базі створених більшовицькою владою Театру імені Лесі Українки і Театру опери та балету був організований Український Театр міста Львова під мистецьким керівництвом В. Блавацького. Театр мав чотири секції: оперну, балетну, драматичну й опереткову. Дев’ятнадцятого липня 1941 р. оперою “Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемівського театр відкрив свій перший сезон. Газета “Львівські вісті”, що почала виходити у серпні 1941 р., помістила ретроспективну інформацію про цю подію: “Заступник директора, головний режисер В. Блавацький у своєму відкритті

¹Про історію постанови прапрем’єрної вистави “Земля” ми писали у Віснику Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія мистецтвознавство. № 1. 2001. – С. 56-70.

першої вистави Українського Театру міста Львова назвав її (“Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемовського – *Б. К.*) “...новою епохою в історії українського театру”². Кажучи так, В. Блавацький мав на увазі, що опера “Запорожець за Дунаєм” в Галичині ще ніколи не йшла на такій великій сцені за участю симфонічного оркестру, хору і балету. У перші місяці своєї діяльності Театр міста Львова відновлював деякі колишні вистави з репертуару театрів імені Тобілевича, “Заграви”, імені Лесі Українки. Тож цілком зрозуміло, що у рік 70-ліття від дня народження та п’яту роковину від дня смерті Василя Стефаника В. Блавацький звернувся до інсценізації “Землі” і здійснив її нову постанову. У газеті “Львівські вісті” в день прем’єри подано таку інформацію: “У четвер 30 жовтня о 6-тій ввечері виставить Український Театр в будинку Львівського Оперного Театру інсценізацію творів Василя Стефаника в 2-х частинах п. [ід] н.[азвою] “Земля”. Сценічна реалізація і постановка: В. Блавацький; режисер – асистент Б. Паздрій; музичне оформлення – Л. Туркевич; хормейстер – Я. Вошак; оформлення – В. Ласовський, виконання оформлення – під керівництвом М. Радиша”³. “Земля” на сцені ЛОТу була десятою з черги прем’єрою сезону 1941-1942 рр.

Програмка формату А-5 до вистави, друкована німецькою і українською мовами, має 6 сторінок і містить коротку інформацію про автора, стислий зміст кожної новели, а також ролі і їх виконавців⁴.

На першій сторінці програмки вміщено назву: Львівський Оперний Театр (згодом ця назва стала офіційною назвою театру), нижче великими літерами ЗЕМЛЯ, під нею – Інсценізація новел ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА в 2-х частинах.

Сценічна реалізація й постава: В. БЛАВАЦЬКИЙ

Режисер – асистент: Б. ПАЗДРІЙ

Музичне оформлення: Л. ТУРКЕВИЧ

Хормейстер: Я. ВОЩАК

Декоративне оформлення: В. ЛАСОВСЬКИЙ

Виконання оформлення: М. РАДИШ.

Друга і третя сторінки містять коротку інформацію про автора і зміст новел – німецькою мовою, четверта сторінка – українською. На п’ятій – німецькою надруковано назви новел, ролі та їх виконавців. Шоста сторінка подає відповідну інформацію українською мовою, а саме:

МОЄ СЛОВО: Я. Геляс, О. Кривіцька, І. Лісненко, О. Сліпенький, М. Степова.

ЗЕМЛЯ: Семен – І. Гірняк; Данило – В. Шашарівський; Марія, його жінка – Л. Сердюкова.

СИНИ: Максим – В. Блавацький.

МАРІЯ: Марія – Н. Лужницька; І і II жінка – В. Левицька, О. Купчинська;

I, II, III козаки – В. Карпак., Ю. Лаврівський, Е. Левицький.

ЗЛОДІЙ: Гйоргій – Б. Паздрій; Злодій – О. Данилко; Молода жінка – Е. Дичківна;

Максим – О. Яковлев; Михайло – В. Кролик; Е. Курило.

ПОБОЖНА: Семен – С. Крижанівський; Семениха – Л. Сердюкова.

² Омега . Театральне життя. – Львівські вісті. – 1941. – 9/10 серпня. – Ч.1. – С.2.

³ Львівські вісті 1941 – ч. 71.– 30 жовтня. – С.7.

⁴ Програмка вистави “Земля” 1941 р. зберігається в архіві заслуженої артистки України Віри Левицької на кафедрі театрознавства та акторської майстерності факультету культури і мистецтв ЛНУ імені Івана Франка.

МОРІТУРІ: Тимко – П. Сорока; Тимчиха – М. Мельникова; Василь – В. Карпак; Михайло – С. Крижанівський; Іван – І. Кудла; Максим – А. Антонович.

Програмку видруковано в друкарні Губернатора Дістрікту Галичини, у Львові, по вулиці Личаківській, № 3. Вартість програмки 0.50 золотих.

Читаючи прізвища виконавців прем'єри 30 жовтня 1941 р., бачимо, що лише четверо із названих акторів грали у прапрем'єрній виставі 1933 р. – М. Степова, Л. Сердюкова, В. Блавацький, Б. Паздрій, інші виступили в ролях уперше. Музичне оформлення спектаклю, з огляду на склад оркестру, вочевидь, було високохудожнім, рівно ж як і звучання хору. А як виглядала сценографія? Як розв'язав візуальне бачення вистави художник В. Ласовський?

Сценічне оформлення “Землі” 1933 р. Леонід Боровик вирішив у реалістично-умовному стилі. Край просценіуму і куліси обрамлювали накладені смуги з матерії, розписані гуцульським орнаментом у вигляді солярних знаків. Зовнішні краї куртини теж мали аналогічні накладені смуги. Екстер'єр для дії позначали мальовані на дикті чи матерії то край хати, що виглядав із-за куліси, то частина воза, то коні, а на заднику зображено зорану землю, що тягнулася до горизонту. Середовище для дії в інтер'єрі хати творили меблі – стіл, лава, стільці, скриня та інші дрібні елементи селянського покутського побуту. Зміна оформлення до кожної новели відбувалася після чергового закриття завіси.

Чи міг В. Ласовський запропонувати кардинально інше сценографічне рішення вистави 1941 р., яка по суті в режисерській концепції була поновленням попередньої?

Жодного ескізу чи світлини з постави 1941 р. не збереглося, як і жодного опису. Немає сумніву, що широке дзеркало сцени Львівського Оперного Театру і цього разу обрамляла гуцульська різьба, створюючи певну рамку, в якій відбувалася дія. Високохудожньою була світлова партитура вистави, костюми, а також виготовлені декорації, з огляду на технічні можливості театру.

Блавацький вважав оформлення вистави не зовсім вдалим: “Шкода тільки, що він (Ласовський – *Б.К.*) не зумів використати в ньому всіх можливостей, які ця інсценізація давала, – писав він у своїх “Спогадах” – Проте інсценізація успіх в публіки мала.”⁵ Дуже сухо і лаконічно. Успіх прем'єри – це передовсім кількісний показник зіграних вистав. Валеріян Ревуцький у книжці “В орбіті світового театру”, говорячи про виставу “Земля” на сцені ЛОТу, подає інформацію: “Постановка мала величезний успіх і здобула рекорд за кількістю показаних вистав у ЛОТ – 57 разів!”⁶. Очевидно, В. Ревуцький взяв ці дані зі статті Михайла Івасівки “Український Оперний Театр у Львові”⁷. Кількість зіграних вистав “Землі”, яку подав М. Івасівка, не відповідає дійсності. Переглянувши газету “Львівські вісті”, де щоденно подавався репертуар ЛОТу, можемо твердити, що вистава “Земля” пройшла лише 4 рази у 1941 р., а в 1942 р. і подальших роках її вже не було в репертуарі.

⁵ Блавацький В. Три роки Львівського Оперного Театру. / Ревуцький В. В орбіті світового театру. Київ – Харків – Нью-Йорк. – 1995. – С.192.

⁶ Ревуцький В. В орбіті світового театру. Київ – Харків – Нью-Йорк. – 1995. – С.45.

⁷ Івасівка М. Український оперний театр у Львові // Наш театр. – Нью-Йорк –Торонто, 1975. – Т.1. – С. 350.

Яка причина зникнення “Землі” з афіші театру? До певної міри відповідь на це питання може дати рецензія літературознавця і письменника Ростислава Єндика, опублікована у часописі “Наші дні” під гучною назвою: “На весь голос: З нагоди інсценізації творів Василя Стефаника”. Рецензент, з одного боку, говорить про своє несприйняття у Літературно-Мистецькому Клубі, з нагоди шостих роковин смерті В. Стефаника, інсценізацій його новел “Синя книжечка” і “Тріх”, які поставив Богдан Паздрій, а з іншого – висловлює гострі критичні зауваження про виставу “Земля” у режисурі В. Блавацького. Дозволимо собі зацитувати доволі розлогий уривок з цієї рецензії: “...незаперечна правда те, що В. Блавацький пішов неправильним шляхом в основній лінії інтерпретування творчості цього велетня (В. Стефаника – Б. К.) в нашій літературі. Та ж на сцені не бачимо Стефаникових героїв, що в своїх крем'янистих душах нікому нічого не дарують, бо не варто бути м'яким. Тут перед нами обдерті люди, просто жебраки, оті відламки величезного суспільного організму, якими Стефаник, як син покутського багатія і як письменник, і як людина, попросту гидував. І далі зовсім не видно тієї шляхетности Стефаникового селянина, шляхетности, за якою шукав такий Ніцше, полум'яний шукач аристократизму, шукав і знаходив виключно в селянстві – а його таки Стефаник показав. Увесь чар монументальної прози Стефаника, особливої психології кованих постатей щезає безслідно, а перед засоромленим читачем виникає питання: чи ж би це справді були твори одного з найкращих письменників нашого села, чи ж це справді український селянин, якого особисту і громадську культуру подивляють чужинці, врешті – селянин, що на своїх плечах цілі століття двигав долю народу? Така інтерпретація йде по лінії мілкого сентименталізму, що засвоїв собі кілька заязлених фраз про визволення трудового народу чи пролетаріату, який обов'язково мусів бути бідний, брудний і дурний: тоді можна б його визволити і піднести до “достоїности” своєї породи”⁸.

У тексті рецензії виразно проглядається тенденційність та ідеологічна заангажованість. І вже цілком прозорий і погрозливий натяк на те, що В. Блавацький, як мистецький керівник ЛОТу, стоїть на ідейно хибних позиціях, бо працював у пролетарських радянських театрах у Харкові – в “Березолі” (1927) та у Львові в Театрі імені Т. Шевченка та імені Лесі Українки (1939–1941).

Ідка, політично вислужлива критика з боку Р. Єндика – очевидний відгомін того, як сприймала німецька цензура, а за нею і частина львівської інтелігенції виставу “Земля”. А пересічний глядач? У розкішному, з позолоченими ложами Оперному Театрі він дивився на сцену, з якої линуло у його душу експресивне стефаникове Слово, правдиве і жорстке, зболене і стривожене за рідну землю, дітей, батьків, національну ідею і готовність умерти за неї. Вистава посилювала тривогу за майбутнє, вона ставила питання: як бути далі? Ще раз, дещо інакше, поставить питання перед львівським глядачем В. Блавацький в 1943 р. у прапрем'єрній виставі “Гамлет” В. Шекспіра: “бути чи не бути Україні?” Але це буде потім, а тоді, 1941 р., на переможному початку війни, німецькій цензурі питання “як бути далі ?” аж ніяк не були потрібні. Рецензія Р. Єндика – відкрите звинувачення мистецького керівника театру В. Блавацького у нерозумінні ідеологічних потреб воєнного часу – могла мати для нього не найкращі наслідки. Тому Блавацький змушений був зняти “Землю” з репертуару.

⁸ Єндик Р. На весь голос // Наші дні. – Львів, 1943. – №1. – С.9.

Наступне сценічне життя інсценізація новел Василя Стефаника одержала 1945 р. в театрі, що мав назву Ансамбль Українських Акторів (АУА). Театр був створений у таборі Зомме-Казерне біля Аугсбурга (Баварія), куди влітку 1945 р. на чолі з В. Блавацьким емігрувала частина акторів ЛОТу. У вересні 1945 р. АУА розпочав свій перший театральний сезон п'єсою Арнольда Рідлея “Поїзд-марев”, другою з черги постановою театру стала “Земля” Василя Стефаника.

В архіві артистки Віри Левицької збереглася програмка цієї вистави, щоправда другого сезону (1946-1947)⁹. На першій сторінці вміщено світлину Володимира Блавацького у тонкій хвилястій червоній рамці, під світлиною напис дрібним чорним кольором: Мистецький керівник Ансамблю Українських Акторів режисер, арт. В. Блавацький. Хвилясту рамку підкреслює червона товста смуга, під нею великими літерами йде текст: ІНСЦЕНІЗАЦІЯ ТВОРІВ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА, а нижче грубими червоними літерами назва: З Е М Л Я. Зліва від рамки зверху донизу широка у 2 мм червона вертикальна смуга, від якої вгорі зліва у верхньому куті чорним кольором напис стовпчиком: АНСАМБЛЬ УКРАЇНСЬКИХ АКТОРІВ під мист.[ецьким] пров.[одом] В. Блавацького. У нижньому куті від червоної смуги стовпчиком: сезон 1946/1947 з підкресленням чорною тоненькою смужкою, нижче – цифра 2. Програмка має чотири сторінки формату А-5. На другій сторінці подано назви новел, ролі та прізвища виконавців:

ПРОЛЬОГ: Моє слово: М. Степова, В. Левицька, Е. Курило, Е. Левицький, Б. Крижанівський .

І. Частина 1. ВОНА – ЗЕМЛЯ: Семен – Б. Паздрій, Данило – С. Крижанівський, Марія – М. Мельник.

2. СИНІ: Максим – В. Блавацький.

3. МАРІЯ: Марія – Н. Горленко, козаки 1, 2, 3, – А. Теплий, О. Данилко, В. Карп'як, Жінка – О. Пастернак.

ІІ. Частина 1. ЗЛОДІЙ: Злодій – В. Королик, Гйоргій – Б. Паздрій, його жінка – Е. Дичко, Михайло – В. Карп'як, Максим – В. Блавацький.

2. ПОБОЖНА: Семен – С. Крижанівський, Семениха – М. Мельник.

3. MORITURI: Тимко – А. Антонишин, Настя, його жінка – О. Карп'якова, Микита – А. Теплий, Василь – В. Карп'як, Михайло – В. Мельник, Іван – О. Данилко.

ЕПІЛЬОГ.

Нижче прізвища постановників: Інсценізація і постановка – В. Блавацький. Музичний вступ – Я. Барнич. Сценічне оформлення – М. Радиш.

На третій і четвертій сторінках вміщено інформацію В. Блавацького під назвою: СТЕФАНИК У ТЕАТРІ. Сторінки з історії театру “Заграда”. Згодом цей текст В. Блавацький опублікував у своїх спогадах про театр “Заграву” (“Арка”, Мюнхен, 1948р.). В. Ревуцький надрукував повністю “Спогади” В.Блавацького у своїй книзі “В орбіті світового театру”¹⁰.

В архіві В. Левицької збереглися світлини з вистави “Земля” Ансамблю Українських Акторів. На першій з них – В. Блавацький під час виконання ролі Максима в новелі “Сини”, а зліва від нього виразно видно елементи сценографії

⁹ Програмка вистави “Земля” 1946 р. зберігається в архіві заслуженої артистки України Віри Левицької на кафедрі театрознавства та акторської майстерності факультету культури і мистецтв ЛНУ імені Івана Франка.

¹⁰ Ревуцький В. В орбіті світового театру. Київ – Харків – Нью-Йорк, 1995. – С.150-152.

М. Радиша. Сцену обрамляє різьблена гуцульським геометричним орнаментом рама. Різьба носить виразно монументальний характер. Коні, до яких під час монологу звертається Максим, стоять біля рами у повен зріст, сильні, з буйними гривами. З цього фрагменту декорацій можна зробити висновок, що вони були експресивно монументальні.

На другій світлинці – В. Блавацький у гримі Максима в кімнаті перед виходом на сцену. На третій – в кімнаті веселі учасники вистави, до чи після неї.

Текст програмки засвідчує, що деякі актори виконували по дві, а то і три ролі. Позначений у програмці “ЕПЛЬОГ” поставив перед нами нове питання, адже у програмці 1941 р. він не зазначений.

Розшукуючи учасників вистави, а також тих, хто її бачив у ЛОТі чи в АУА, ми одержали лист від сина заслуженої артистки України Віри Левицької п. Юрія Левицького, який проживає у Філадельфії. Його мати, Віра Левицька, від 1934 р незмінно працювала з В. Блавацьким як в Україні, так і на еміграції. Лист розкриває нам режисерський задум постанови “Землі”. “Я бачив “Землю” на сцені ЛОТ, в таборі Авзбурга і у Філадельфії. – пише Юрій Левицький. – В кожній постановці актори, які виконували “Мое слово”, стояли в білих шатах по боках сцени – мужчини по одній стороні, а жінки – по другій. В Авзбургу ще сидів молодий хлопець посередині просценіума. Актори не сходили зі сцени; вони стояли протягом цілої вистави і пов’язували кожну картину словами автора аж до епілогу. Вони давали тло і цілість вистави, по суті грецький хор трагедії”¹¹. Цей опис, поданий Юрієм Левицьким, вказує, що учасники новели “Мое слово” були важливим поєднуючим елементом вистави. В. Ревуцький у книжці “В орбіті світового театру”, аналізуючи виставу “Земля” в театрі “Заграва” 1933 р., влучно прирівняв дії виконавців “Мого слова” до функції хору Слів Поета з вистави “Гайдамаки” Т. Шевченка в театрі “Березіль” у постанові Леся Курбаса. В. Блавацький бачив “Гайдамаків” у Харкові 1927 р., коли один рік працював у “Березолі”. Тож така паралель є обґрунтованою.

Над успішною діяльністю професійного таборового театру АУА в Аузбурзі 1947 р. нависла загроза: рішенням американської адміністрації його було виселено за межі табору. Адміністрація за чієюсь намовою звинуватила акторів у співпраці з німцями під час війни. Вистави припинились, актори мешкали у наметах, поза межами табору. Лише крицева воля і організаційний талант В. Блавацького зберегли акторський ансамбль і продовжили його життя. У сезоні 1948–1949 рр. базою для театру став табір у Регензбурзі, звідки колектив АУА виїздив з гостинними виступами до інших таборів, розкиданих у Західній Німеччині.

Трупа театру АУА налічувала 16 жінок і 20 чоловіків. До складу оркестру входило 9 музикантів, а на окремі вистави додатково запрошували німецьких музик. Сценографами працювали Мирослав Радиш, Владислав Клех. Для театру п’єси з іноземних мов перекладали Микола Понеділок, Василь Софронів, Іларіон Чолган, Олександр Гранат.

“Від вересня 1945 р. по вересень 1947 р.у Ансамбль Українських Акторів, – пише у своїх спогадах Олег Лисяк, – дав у різних таборових осередках нашої еміграції 309 вистав, які відвідало 173.630 глядачів”¹². Даних про останні два роки

¹¹Лист Ю. Левицького від 25 січня 2009 р. зберігається в архіві автора.

¹²Лисяк О. Ансамбль Українських Акторів 1945–49 рр. у Німеччині // Наш театр. – Т.1. – Нью-Йорк. – Париж – Сідней – Торонто. – 1975. – С. 389.

діяльності театру у таборі Регензбург О. Лисяк не мав. За весь період діяльності у Німеччині в діючому репертуарі АУА було 25 вистав. Треба думати, що “Земля” Василя Стефаніка досить часто з’являлася на афіші театру.

У червні 1949 р. В. Блавацький з більшою частиною трупи АУА переїздить до Філадельфії (США). Там, зорганізувавшись в Український Театр у Філадельфії під мистецьким проводом Володимира Блавацького, вони 30 вересня 1949 р. відкрили театральний сезон інсценізацією твору Б. Лепкого “Батурин”. Виставу показали лише один раз. Стара українська еміграція, вихована на музично-етнографічних спектаклях аматорських колективів, не сприйняла ні змісту вистави, ні естетики театру. Спроба шукати компроміс, поставивши комедію М. Кропивницького “Пошились у дурні” під назвою “Дванадцять дочок на виданні”, викликала цього разу тепер уже невдоволення нової еміграції. “Після ряду намагань театр зрезигнував з амбіції бути постійним театром, – писав у своїх спогадах актор Володимир Шашаровський, – і поволі почав переходити на позиції театру півпрофесійного. <...> Назовні ми ще були театром, а в дійсності вже ним не були”¹³.

Правдиві і гіркі слова. Актори, щоб утримувати сім’ї, змушені були працювати на різних роботах, а у вільний час після важкої праці приходили на репетиції, дехто навіть приїздив з віддалених місць. “Вистави могли відбуватися тільки в суботи і в неділі, бо в інші дні глядачі майже не приходили. Все це не сприяло існуванню стаціонарного театру. Це й спричинило те, що, не маючи змоги існувати як театр професійний, він мусів остаточно перейти на позиції театру аматорського, даючи вистави час-до-часу...”¹⁴. Таке довго тривати не могло. У вересні 1952 р. уже тяжко хворий В. Блавацький відновлює “Землю” В. Стефаніка. Прем’єра відбулася не у Філадельфії, а в Торонто (Канада) 13 вересня 1952 р. Сьогодні важко назвати причини, чому театр відкрив театральний сезон у Торонто, а відтак уже у Філадельфії 27 вересня. З програмки до цієї прем’єри (архів В. Левицької) довідуємося, що її грали у Торонто двічі (13 і 14 вересня).

Програмка розміром одна четверта формату А-4 складена у вісім сторінок. На першій подано інформацію про постановників, назви новел і виконавців, решта сторінок заповнені різноманітною рекламою. Бачимо, що актори виконували по дві, а то й три ролі, а вистава, не маючи поділу на частини, йшла проте з антрактом.

Сценічне оформлення здійснив В. Клех. Кожна новела у програмці позначена порядковою цифрою:

1. МОЄ СЛОВО.

СЛОВА ПОЕТА: В. Левицька, М. Степова, Є. Левицький, Я. Пінот-Рудакевич.

2. ВОНА – ЗЕМЛЯ: Семен – Б. Паздрій, В. Шашаровський, Марія – М. Мельникова.

3. СІНИ: Максим – В. Блавацький.

4. МАРІЯ: Марія – Н. Горленко. 1, 2, 3. козаки – В. Карпак, В. Мельник, М. Солтис, Жінка – Є. Дичківна.

5. ЗЛОДІЙ: Гйоргій – Б. Паздрій, Злодій – В. Блавацький, Максим – В. Карпак, Михайло – В. Шашаровський, Жінка – Є. Дичківна.

¹³ Шашаровський В. Наші дебюти в Америці // Наш театр. Нью-Йорк. – Париж – Сідней – Торонто, 1975. – Т.1. – С. 427.

¹⁴ Там само. – С. 431.

6. ПОБОЖНА: Чоловік – М. Солтис, Жінка – М. Мельникова.

7. МОРІТУРІ: Тимко – Б. Паздрій, Настя – Н. Горленко, Микита – В. Карпак, Михайло – В. Шашаровський, Василь – В. Мельник.

Українська газета у Канаді “Свобода” від 14 жовтня 1952 р. у рубриці “Вісті з Торонта” помістила рецензію Анатолія Курника під назвою “Театр В. Блавацького в Торонті”. Автор інформує читачів про те, що “театр приїхав у повному складі (17 осіб) і з заповіджених трьох вистав дав дві”¹⁵. Перша відбулася 13 вересня в суботу, а субота, як зазначив рецензент, “для наших театрів не пригожа”. Виявляється, українські громади в суботу роблять вечорниці і в такий спосіб заробляють гроші на потреби домівок. З цієї причини, констатує рецензент, “третина залу була порожня”. На другій виставі, 14 вересня, за підрахунками Анатолія Курника, було понад тисячу осіб. “Серед принаявних, – наголошує автор, – було повно інтелігенції, були старі і нові канадійці, багато молоді, – доказ, що Стефаник царює в серцях свого народу. Всі стежили уважно за дією на сцені, вистава зворушувала до глибини, навіть в багатьох мужчин були на очах щирі сльози”¹⁶. Далі автор рецензії робить спробу проаналізувати гру акторів: “Про те, хто грав краще і хто слабше – немає мови, ті, що виконували “Слова поета”, нічим не гірші від дієвих осіб. Драматичні моменти насичені, крик жінки в моменті морду “Злодія” рве на шматки душу глядача, сам Злодій у п’яному стані – безконкуренційний. Настя з “Морітурі”, Марія з “Марії” повинні бути закріплені у фотографіях для майбутніх adeptів. З Паздрія повносокий дядько, особливо в моменті, коли всміхається філософічно, Блавацький – Максим з “Синів” створив креацію, що її можна слухати ще раз, що її можна різьбити й малювати. Не скоро знайдеться хтось, що перевершив би чи вніс щось нове у неї”¹⁷.

Разом з тим рецензент висловив і критичні зауваження щодо другої частини, в яку входили новели “Злодій”, “Побожна” і “Морітурі”. На думку Анатолія Курника, “сьогодні в Україні вже немає ні “Побожних” і їх слинявих чоловіків, ні бездонно жорстоких Михайлів із “Злодія”, ні поліплених папірками дядів, які неділю починають з горілки та страху перед жінкою”¹⁸. Він вважає також, що тим, хто народжений в Канаді, у програмці слід було пояснити різницю поміж виставою “Земля” і звичними для них “Ой, не ходи Грицю...”: “Ми гадаємо, – пише він, – що таке пояснення придало б виставі ще більше вартости, і ще сильніше підкреслило б виконавців “Землі”. І тоді не один глядач зрозумів би, в чому суть такої постанови, як “Земля”, зрозумів би, що завдання Театру В. Блавацького саме в таких постановках...”¹⁹.

Кожна хвиля української еміграції зберігає у своїх душах романтичний, ідеалізований образ Батьківщини і не бажає сприймати те, що руйнує цей образ. Тому перша частина спектаклю, що говорила про любов до рідної землі, про самопожертву синів заради її свободи, викликала в глядацькій залі почуття патріотизму. Друга ж частина, що показувала непривабливий бік життя українського села, який ми можемо подекуди спостерігати і сьогодні, українці в Канаді сприйняли критично.

¹⁵ Курник А. “Театр В. Блавацького в Торонті” / Свобода – Торонто – 14 жовтня – 1952.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

На виставу, що відбулася у Філадельфії 27 вересня 1952 р., газета “Америка” помістила рецензію під заголовком “Земля” В. Стефаніка на сцені”. Рецензент Ст. Мерехт спочатку розповідає читачам історію постанови “Землі”, а відтак зміст новел. Про режисуру Блавацького зазначає, що той “...зумів у своїй постановці “Землі” дати до глибини відчуті її жахучий подих і її стихійну силу, що разом узяли в полон безмежної любові серце українського селянина”²⁰. Рецензент високо оцінює гру Блавацького у ролі Максима, відзначає акторське виконання ролі Марії в одноіменній новелі: “...ця роля була виконана артисткою Н.Горленко зі субтальною імпресою і в природному тоні”²¹. Далі рецензент перераховує прізвища інших виконавців, зазначаючи, що: “Постаті селянок і селян були як живцем схоплені <...> Як у драматичних, так і побутових сценах було в грі артистів вірне віддзеркалення селянської душі. Рецитації В. Левицької, М. Карпак-Степової, Е. Левицького, і Я. Пінот-Рудакевича вийшли чисто з правильною інтонацією і виразисто, а місцями з легким патетичним полетом”²². Про сценографію подано одне речення: “В. Клех задовільно вив’язався із свого завдання, давши видержане в стилі сценічне оформлення”²³.

Після виступу в Торонто В. Блавацький у розмові з колишніми акторами АУА, що проживали тепер у Канаді, однак не змогли побачити “Землю”, охарактеризував сценографію В. Клеха такими словами: “Шкода, це зовсім нове оформлення вистави. Напевно, вас зацікавило б. Але це нічого, побачите наступним разом”²⁴.

Прикро, але немає жодних світлин з вистав, що відбулися в Торонто і Філадельфії, немає також ескізів декорації в архіві Владислава Клеха. Тож важко уявити собі це “нове оформлення”. У пресі нарешті почали належно оцінювати діяльність театру, заявляючи про те, що “Український Театр під кер[івництвом] В. Блавацького наочно підтверджує думку про потребу існування постійного професійного театру в Америці”²⁵. Та голоси визнання прозвучали надто пізно. “Так воно здавалося назовні. А насправді? <...> актори поволі догоряли, знеохочувались, бо це була сизифова праця понад нормальні людські сили. Догоряв і їхній керівник Володимир Блавацький,” – згодом скаже у своїх спогадах В. Шашаровський.²⁶

За час діяльності Українського Театру у Філадельфії (1949–1953) було здійснено 11 постанов, показано 52 вистави у різних містах Америки і Канади. Акторський склад театру налічував 22 особи, режисерами були В. Блавацький, Б. Паздрій, В. Шашаровський. Після смерті В. Блавацького 1953 р. в газеті “Гомін України” О. Лисяк у репортажі “Пам’ятник Блавацькому” напише:

“ – Власне, що тепер буде? – питаю Пінота-Рудакевича і Шашаровського у вузькому коридорчику за сценою <...>

²⁰ Мерехт Ст. ““Земля” В. Стефаніка на сцені” / Америка – 7 жовтня – 1952.

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Лисяк О. Пам’ятник Блавацькому / Гомін України. – 23 квітня – 1953 / В.Шашаровський. Наші дебюти в Америці // Наш театр. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1975. – Т.1. – С. 439.

²⁵ Берест Б. Свобода – 18 березня – 1952. – / В.Шашаровський. Наші дебюти в Америці // Наш театр. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1975. – Т.1. – С. 436.

²⁶ Шашаровський В. Наші дебюти в Америці / Наш театр. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1975. – Т.1. – С. 436.

– Не знаємо, – відповідають вони. – Не стало Блавацького, і, здається, поки що все готове заснути. Нема репертуару, нема кому взятись за діло, нема авторитету тієї міри, що Блавацький. Дехто вже відходить від гурту, дехто вже й відсочив... Погано...”²⁷.

Невдовзі театр, що прагнув зберегти високий професійний рівень, припинив своє існування.

Інсценізація “Землі” В. Блавацького ще двічі була поставлена на українських аматорських сценах, хоча й за участі колишніх професійних акторів, на австралійському континенті. У другому томі “Книги діячів українського театрального мистецтва (1915-1951) “Наш театр” в біографічній довідці про актора і режисера Степана Крижанівського, що працював разом з Блавацьким у Львівському Оперному Театрі та в Ансамблі Українських Акторів, подано таку інформацію: “В році 1948 він емігрує до Австралії. Там з нечисленними акторами організує Театр ім. Леся Курбаса в місті Мельбурн, Вікторія. По відкритті сезону в січні 1951 р. виставою “Землі” В. Стефаника влаштовує цілий ряд інших вистав, – побутових, історичних, сучасних.”²⁸ Українська австралійська газета “Вільна думка” 1953 р. у рубриці “Різдво в Мельбурні” поінформувала громадськість: “Як звичайно, Маланку робилося не тільки для самої розваги, але й також для грошового доходу, як тепер для підтримки театральної секції на купно костюмів і улаштування сцени. Як зачуваємо, театральна секція солідно взялась до праці, підготовляючи дві речі. Перша з них має бути інсценізація “Земля” Стефаника, що її виставлятимуть в день відкриття укр.[аїнського] театру при УГВ (Українська Громада Вікторії – Б. К.). Нарешті – щось конкретне – на що довго всі чекають. От ця напrawdę започаткована праця набирає розгону, находячи радісний відгомін у всіх наших громадян. Набираємо віри, що серйозна праця режисера Крижанівського, обох панів Кліоновських (батько та син), митця Тимошенка, панства Залеських, панства Максимішиних і інших вкоротці увінчається успіхом”²⁹.

Підтвердження тому, що вистава таки відбулася, знаходимо в збірнику “Українці в Австралії”, у статті В. Білінського “Наші культурно-мистецькі сили”. Автор засвідчує той факт, що в Театрі ім. Леся Курбаса в Мельбурні “першими були “Земля” Стефаника і “Наталка Полтавка” Котляревського”³⁰.

Друга постава “Землі” на австралійському континенті відбулася на сцені Українського Театру Малих Форм імені В. Блавацького в Аделаїді. Газета “Вільна думка – Український шлях” 30 грудня 1956 р. повідомила дату прем’єри і акторський склад майбутньої вистави: “Нова прем’єра в Укр.[аїнському] Театрі Малих Форм – Аделаїда **ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**. Найкращих сім перлин, що їх майстерно для сцени опрацював св.[ітлої] п.[ам’яті] **ВОЛОДИМИР БЛАВАЦЬКИЙ**. п.[ід] н.[азвою] “**ЗЕМЛЯ**” буде поставлена в залі “Австралія” у п’ятницю 4 січня 1957 року о год. 7.45.

²⁷ Лисяк О. Пам’ятник Блавацькому / Гомін України. – 23 квітня – 1953 / В.Шашаровський . Наші дебюти в Америці // Наш театр. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1975. – Т.1. – С. 440.

²⁸ Наш театр. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1992. – Т.2. – С. 717.

²⁹ Вільна думка. – 11 лютого 1951. – №7 (83) – С. 6.

³⁰ Білінський. В. Наші культурно-мистецькі сили // Українці в Австралії. – Мельбурн – Австралія. – 1966. – С. 635.

Режисер – арт. В.Королик

Дієві особи

Голоси: П.Ковальчук, Марія Шепетюк, Св. Шумський, Марія Шумська.

ВОНА – ЗЕМЛЯ: Семен – А. Теплий, Данило – М. Мірза, Марія – пані Мірза.

СИНІ: Максим – Я. Андрухович.

МАРІЯ: Марія – пані Є. Андрухович, Сусідка – пані Мірза, Козаки – М. Мірза,

І. Рошко, Я. Андрухович.

ЗЛОДІЙ: Злодій – В. Королик, Гйоргій – А. Теплий, Жінка – пані Мірза, Максим

– І. Рошко, Микита – О. Кобилиця.

ПОБОЖНА: Семениха – пані А. Люпуль, Семен – Б. Жолкевич.

МОРІТУРІ: Тимко – Б. Жолкевич, Настя – пані Є. Андрухович, Василь – В. Королик, Іван – О. Кобилиця, Микита – М. Мірза.³¹

Промовисту інформацію про прем'єру помістила газета “Вільна думка” 27 січня 1957 р. в короткому оголошенні: “Земля” Василя Стефаника в інсценізації В. Блавацького, в постановці УТМФ ім. В. Блавацького, Аделаїда, П. А. Після великого успіху прем'єри, щоб дати змогу побачити й тим, що не могли бути, вистава буде повторена в прем'єровій обсаді в неділю 03.02.1957 в “Австралія Гоол”. Початок о 8 веч. Режисер – В.Королик. Просимо приходити точно! Не примушуйте нас спізнитися”³².

Ще одну згадку про цю виставу знаходимо в газеті “Вільна думка” (3 березня 1957 р.) у статті “За один театр в Аделаїді”. Її автор Л. Зозуля присвятив “Землі” лише кілька речень: “4 січня в Аделаїді з великим успіхом пройшла “Земля” Стефаника в постановці УТМФ ім. Блавацького. Перша театральна вистава по 4 роках театральної бездіяльності. Перша вистава без деяких знаних в Аделаїді акторів і перша – з деякими незраними”³³. Решта статті присвячена діяльності аматорської театральної секції української громади міста Аделаїди, її клопотам, негараздам та надіям. Автор завершує статтю такими словами: “А УТМФ ім. В. Блавацького своєю першою постановкою подає всі надії на задоволення наших національних емоцій і культурних потреб”³⁴.

Інсценізація творів Василя Стефаника під назвою “Земля”, яку здійснив Володимир Блавацький 1933 р., періодично, упродовж чверті століття, з'являлася в діаспорі на українських професійних і аматорських сценах, викликаючи в серцях глядачів любов до рідної землі, повертала їм молодість, надавала сили і віри у майбутнє.

³¹ Вільна думка – Український шлях №52(387) – 30 грудня – 1956 – С. 4.

³² Вільна думка – №4 (391) – 27 січня – 1957. – С. 4.

³³ Зозуля Л. За один театр в Аделаїді // Вільна думка № 9 (396) – 3 березня – 1957. – С. 6

³⁴ Там само.

**ИНСЦЕНИРОВКА НОВЕЛЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
“ЗЕМЛЯ” НА УКРАИНСКИХ СЦЕНАХ (1941-1957)**

Богдан КОЗАК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра театроведения и актерского мастерства
ул. Университетская, 1 / 251,
79000 Львов, Украина
тел. 0322 394 197, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

В статье рассмотрены постановки инсценизаций новелл Василя Стефаника под общим названием “Земля” в Украине и диаспоре на профессиональных и любительских сценах (1941–1957).

Ключевые слова: В. Стефаник, инсценировка новелл, спектакль “Земля”; режиссер, актер В. Блавацкий.

**VASIL STEFANIK INSTSENIZATSIYA STORIES
“EARTH” ON THE UKRAINIAN STAGE (1941-1957)**

Bohdan KOZAK

*Lviv National University named after Ivan Franko
department of theater studies and acting
ul. Universitetskaya, 1 / 251, 79000 Lviv, Ukraine
tel. 0322 394 197, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

The article examines posture Vasil Stefanik short stories called “Earth” in Ukraine and the diaspora of professional and amateur stages from 1941 to 1957

Key words: V. Stefanik, Instsenizatsiya stories, play “The Land”, director, actor Victor Blavatsky.

Стаття надійшла до редколегії 05.04.2009

Прийнята до друку 23.09.2009